

CDA, waak voor overbodigheid!

In zijn column in het januarinummer stelde H.E.S. Woldring dat het GPV en de RPF 'religieuze retoriek' bedrijven. Zij streven naar een publieke erkenning van 'de norm van Gods woord' en 'goddelijke geboden' zonder duidelijk te maken wat dat politiek concreet betekent. In een repliek betoogt de GPV-er Verbrugh dat er geen sprake is van religieuze retoriek en dat het CDA nog veel zou kunnen leren van de GPV en RPF.

Er moet een speciale aanleiding voor zijn als iemand zich bekommert om de toekomst van een politieke partij die een andere is dan die waarvan hij of zij lid is.

Die aanleiding kan zijn de reactie van prof. dr. H.E.S. Woldring in dit blad op het boekje 'Gelukkig is het land' van dr. R. Kuiper en ondergetekende, dat in december jongstleden verscheen.¹ Een repliek waarin ook nadrukkelijk betrokken wordt Woldrings recente boek over de politieke filosofie van de christendemocratie.²

Hierin adviseert Woldring het CDA meer overeenkomstig zijn bronnen te spreken en te handelen. Deze oproep klinkt ambitieus. Het alternatief ziet hij echter somber in. Hij zegt zelfs dat als aan de 'kernwoorden' gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solida-

riteit en rentmeesterschap de spiritualiteit ontbreekt, deze worden tot 'kitsch' en dat de kritiek de partij dan 'dodelijk zal treffen'.

Tegen de achtergrond van een steeds

Dr. A.J. Verbrugh

onzichtbaarder geworden CDA klinkt dit niet vrolijk. De teruggang is er niet alleen in kamerzetels sinds 1994, maar ook in waarneembare identiteit. In het 'CDA-Jaarboek 1996-1997' herinnerde Ten Napel aan uitlatingen van Bolkestein en Kok, die het voorstelden alsof de politieke toekomst slechts voor liberalen en socialis-

ten zou zijn weggelegd. Ten Napel gaf ze daarin ongelijk. Maar het CDA levert 'nog steeds geen serieus alternatief voor paars', zei VVD-kamerlid Hoogervorst onlangs in de Volkskrant van 11 januari jongstleden.

Mij is als christelijk meelevende Nederlander er veel aan gelegen dat het

door Woldring aangewezen weinig geruststellende alternatief geen werkelijkheid wordt. Met deze intentie is het hierop volgende geschreven. Met Woldrings oproep om terug naar de bronnen te gaan (en vandaaruit de toekomst tegemoet!) en de spiritualiteit niet te verliezen, stemmen we graag in. Mits 'spiritualiteit' geen synoniem is van 'emotionaliteit', maar de relatie aangeeft met de Geest van God en van het Bijbelwoord.

De transcendente dimensie

Wat betreft profilering van haar identiteit wordt de christen-democratie vooral geconfronteerd met liberalisme, communitarisme, pragmatisme en sociaal-democratie. Willem Breedveld vroeg in Trouw van 12 februari jongstleden wel wat erg retorisch wat de kiezer er nog van merkt of er nu een regering met of zonder PvdA, CDA, VVD of D66 aan het bewind is. Nu wordt wel gezegd dat liberalen en communitaristen formele regels erkennen van vrijheidsrechten, onpartijdigheid, verdelende rechtvaardigheid en verantwoordelijkheden, maar meestal niet de christelijke waarden van vrijheid, gerechtigheid, naastenliefde en solidariteit. Deze christelijke waarden hangen samen met religie en zijn dus geen uitingen van een autonome moraal. Ze krijgen gestalte in de maatschappelijke organisaties. De maatschappelijke organisaties zijn daarom de hoekstenen van de samenleving. In het debat over de moraal noemde drs. E. Heerma op 22 juni 1996 in Trouw van het CDA de 'partij van de gemeenschappen'.

Is dit echter consistent geredeneerd? Als maatschappelijke organisaties nu eens geen levensbeschouwelijke grondslag zouden bezitten (en hoeveel 'algemene' en 'neutrale' organisaties zijn er

niet), zal de christen-democratie uiteraard ook en terecht opkomen voor hun zelfstandigheid. Maar daar blijkt geen religie uit. Bovendien: Is met de term 'religie' expliciet de christelijke religie bedoeld?

Velen weten wel beter. In het CDA zijn ook mensen met een andere godsdienst dan de christelijke welkom. Ook zij mogen tonen wat hen drijft. We kritiseren dit niet. In onze multireligieuze samenleving kan een partij met zo'n brede toegang een duidelijk bestaansrecht bezitten. Maar het duurzame onderscheid van liberalisme en communitarisme met de christen-democratie is zo niet duidelijk. Ook menig liberaal zal zeggen dat zijn voorkeur voor bepaalde deugden voortkomt uit zijn 'private' religie of innerlijke overtuiging. De VVD telt ook christenen onder haar leden. De politiek van het liberalisme en de beschreven voorstelling van de politiek van de christen-democratie kunnen beide zowel met als zonder een band met de christelijke religie bestaan. En over deugden voor de burger kan er tussen christelijke en niet-christelijke aanhangers van christen-democratie en het liberalisme c.q. democratisch socialisme vaak een consensus zijn. Een Grieks-Romeinse gerechtigheidsfilosofie, een socialistische solidariteitsgedachte in vakbonden en een liberale waardering voor rentmeesterschap en spreiding van verantwoordelijkheden kunnen ook bestaan zonder een visie over het volgen van Christus. Een goede gezinspolitiek is in Noorwegen door een socialistische regering bevorderd. Daar is dan geen christen-democratie voor nodig, zouden Bolkestein, Kok of Van Mierlo kunnen zeggen. Als het echter zou gaan om een transcendente dimensie in het publieke leven, dus om het burgerlijke (niet-kerke-

lijke) dank en eer geven aan de Schepper die de wereld in stand houdt, en die zich openbaart door de opgestane Heer en door de Geest, is er strijd nodig om tot een politieke consensus te komen. Daar zijn een christelijke politieke partij en een christen-democratie wél voor nodig. Dan moet een christen-democratische groepering zich duidelijk profileren ten opzichte van liberale of communitaristische politieke groepen. Het gaat dan niet om de al of niet aanwezige private geloofsbelijdenis van de leden, daarnaar wordt immers ook binnen het CDA niet gevraagd, maar om de transcendente dimensie in

het publiek aanbevolen beleid. En hierover wil het liberalisme niet horen. In het verleden gaven de partijen waaruit het CDA is gevormd hieraan meer aandacht. Artikel 5a van het antirevolutionaire beginsel- en algemeen staatkundig program van 1961 vermeldde dat de overheid Gods naam moet erkennen in haar openbaar optreden. Professor C.P.M. Romme schreef in zijn 'Nieuwe Grondwetsartikelen' van 1945 dat de eer van God voorwerp van aanhoudende zorg van de overheden moet zijn.

Woldring verwijst bij zijn beoordeling van 'Gelukkig is het land' naar voorstellingen van vroegere antirevolutionairen, die publieke erkenning van de 'norm van Gods woord' zouden nastreven, maar niet aangaven wat daaronder wordt verstaan. Hij noemt dit religieuze retoriek. Nu kennen we geen christelijke partij die de geestelijke vrijheid erkent (hetzij ARP, CHU, KVP, GPV, CDA of RPF) en die de 'norm van Gods woord' die in de kerken gelding

heeft, op dezelfde manier op de burgerlijke regering wil toepassen. Vandaar het woord van Jezus, dat aan de keizer moet worden gegeven wat hem toekomt en aan God wat aan God toekomt. Calvijn waarschuwde tegen verarring van de burgerlijke met de geestelijke regering onder de mensen. Jacques Maritain maakte verschil tussen

**Kerken houden
soms een dankdag.
Moet die ook niet
een publieke zaak
voor de burgerlijke
samenleving zijn?**

een sacrale christelijke staats- en maatschappijorde en een 'profane' christelijke orde, waarvoor hij koos. Daarom is hier geen sprake van religieuze retoriek. Maar wel gaat het erom dat in de 'wereldlijke' samenleving de eer van God op burgerlijke manier erkenning behoeft.

'Anoniem' houden van sociale oogmerken

Hoe worden christelijke waarden uitgewerkt in het CDA? Uit het rapport 'Nieuwe wegen, vaste waarden' blijkt dat op grond van de publieke gerechtigheid, onder meer het welzijn van de burgers moet worden bevorderd, waarbij de zwakken en kwetsbaren worden beschermd. Dit is een element van het sociale gezicht van het CDA.

Hierbij missen we nu echter de verticale dimensie. Verzuimd is te zeggen dat het publiekelijk danken en eren van God een maatschappelijk oogmerk is, dat op zich reeds de moeite ruimschoots loont. Kerken houden soms een dankdag. Moet die ook niet een publieke zaak voor de burgerlijke samenleving zijn? De Pelgrimvaders voerden de *Thanksgiving Day* in, die door latere Amerikaanse presidenten werd bevestigd. Uiteraard moet zo'n dank- en eerbetoon aan de Allerhoogste geen kerkelijk, maar een bur-

gelijk karakter bezitten. Aan plechtigheden kunnen feestelijkheden zijn verbonden. Het kan een mijlpaal zijn, een ideaal dat publieke aandacht waard is. En het is juist de gezamenlijke inspanning voor een ideaal die sociale cohesie schept: kameraadschappelijkheid en solidariteit die een schouder-aan-schouder-gevoel laten ontstaan. Ze maakt dat ieder in de samenleving wordt meege-
 nomen, de zwakken samen met de sterken, in verbondenheid voor de gemeenschappelijke zaak. In het genoemde rapport wordt terecht aangedrongen op een sociale zekerheid die de mensen activeert en niet uitsluit. Er worden bevordering van de arbeidsparticipatie, sociale zekerheid, herverdeling en versterking van het milieu bepleit. Maar we missen de publieke drijfkracht van een levend groot ideaal (het *ad majorem Dei gloriam* als finale oriëntatie). Hoe zou anders het sociale klimaat van de gemeente in Jeruzalem (Hand.4:32) ooit zijn ontstaan?

De 'horizontale' zaken, zoals sociale zekerheid, arbeidsparticipatie enzovoort, moeten verkrijgbaar worden gesteld in onverbrekelijke verbinding met de (niet-kerkelijke) betuiging van publieke dank en eer aan God. Staat er niet dat het (tweede) gebod van naastenliefde gelijk is aan het (eerste) gebod van de liefde tot God? Dan moet de wel-
 doende wil van God bij de vervulling van publieke wensen op aarde ook publiek worden erkend. Tijdens opstelling van een regeringsprogram bij een kabinetsformatie moet aan deze beleidsvoorwaarde worden vastgehouden. Woldring gaat er echter te kritiekloos vanuit dat alles wat boven het platte vlak uitgaat, geen publieke aandacht toekomt. Hierbij volgt hij de visie van de liberale Verlichting. We stuiten hier op een verschijnsel dat al in 1930 door

Paul Tillich werd gesignaleerd en als profanisering (*'Profanität'*) werd bestempeld. Destijds beschreef mr. J.C. Baak (uit de school van H. Dooyeweerd) dit als 'een verbergen van de geestelijke doeleinden en een naar voren brengen van de meer seculiere drijfveren van een beweging'. Baak noemde dit liever 'anonimiteit'.³ Ze zou voortkomen uit een scheiding van het natuurlijke leven en het christelijke. Baak waarschuwde terecht tegen geestelijke vervlakking: de anonimiteit bevordert de secularisatie.

De private samenlevingsverbanden

Een andere uitwerking betreft het middenveld. De private verbanden en organisaties zoals school, bedrijf en vereniging worden vaak aangewezen als intermediaire instellingen en aanspreekpunten voor de overheid, schakels tussen burger en staat. In een deel van dit middenveld zijn belangrijke overblijfselen te vinden van voormalig en ook hedendaags bloeiend geestelijk leven. Onze wens zal niet anders zijn dan die van andere welgezinde kiezers, namelijk dat de politiek ertoe bijdraagt zulke geestelijk bloeiende gemeenschappen in stand te houden.

Hierbij komt de netelige vraag aan de orde welke strategie hiervoor nodig is. Gezegd wordt dat de overheid moet streven naar ondersteuning van competenties van het maatschappelijk middenveld. Komt dit de geestelijke bloei van de bedoelde organisaties ten goede? Waarschijnlijk wel in een middeleeuwse situatie, met overheden die levensbeschouwelijk homogeen werden geacht met de kerk en met een bevolking, die bovendien geen algemeen kiesrecht bezat. De moderne levensbeschouwelijk pluriforme samenleving is

echter geheel anders. In veel gevallen is er allerlei tegenspraak tussen het geestelijk leven in de private samenlevingsverbanden en het publieke neutralisme en agnosticisme van de (paarse) overheid. Als de overheid wordt opgeroepen zich rechtstreeks met deze organisaties te verstaan en steun aan hen te bieden, draagt dit bij tot een zekere 'verstatelijking' van deze organisaties. Dit stimuleert geen geestelijk leven, maar draagt eerder bij aan een identiteitscrisis. Volgens de Utrechtse godsdienstsocioloog H.J. Tieleman blijkt dit onder meer uit het opheffen, fuseren, regionaliseren van eertijds bloeiende instellingen (augustus 1996).

De financiële steun van de overheid aan maatschappelijke organisaties die niet van haarzelf uitgaan, zoals bijvoorbeeld aan het bijzonder onderwijs, is niet meer dan een compensatie aan de ouders. Want zij maken geen gebruik van het openbaar onderwijs, terwijl zij hiervoor toch belasting moeten betalen. Daarom behoeft de overheidsbekostiging geen aanleiding te zijn voor verstatelijking.

In onze parlementaire democratie moet rechtstreeks overleg tussen de overheid en private maatschappelijke organisaties niet vanzelfsprekendheid zijn. Private organisaties zijn organisaties van en voor de burgers die deze organisaties in stand houden. Willen deze burgers dat de overheid als hoofd van de gehele publieke samenleving een bepaald beleid met betrekking tot deze organisaties voert dan ligt het in de rede dat de bedoelde burgers dit primair via het parlement bij de overheid aanhangig maken. Als de organisaties reeds buiten de Kamers om afspraken met de overheid maken, heeft de Kamer het nakijken. Want de overheid heeft zich dan al praktisch gebonden.

De ondoorzichtigheid van een naar corporatisme neigend stelsel (die het CDA geen goed doet) kan beter worden verminderd. Hierdoor zal het gewicht dat de burger aan de politieke partijen toekent worden verhoogd.

Christelijke democratie

Als laatste noem ik de democratie. Woldring merkt correct op dat hierbij de burgers direct of indirect participeren in het openbaar bestuur en dat geestelijke vrijheid en gelijkheid voor de wet zijn gewaarborgd. Ook doorbreekt hij even de anonimiteit als hij in zijn boek schrijft dat voor de christendemocratie hierbij komt de erkenning van God als hoogste soeverein. Maar dan wordt slechts gezegd dat God oproept tot naastenliefde en solidariteit met armen en vreemdelingen. Dit is weer het tweede gebod van Mat. 22:37 zonder het eerste. Adieu, christelijke profilering! Want ook andere partijen verwerken vormen van naastenliefde en solidariteit in hun beleid.

De gedachte aan een theocratie wordt zowel door Woldring als door de auteurs van 'Gelukkig is het land' verworpen – ze is in strijd met de vrijheid van godsdienst. Woldring verwerpt niet alleen de theocratie, maar ook het streven naar een christelijke staat. Dit is niet duidelijk. Als het gaat om een staat die tevens de eerder genoemde kenmerken van een democratie heeft, gaat het om het streven naar een christelijke democratische staat. Moet uitgerekend de christendemocratie daartegen zijn? Dit maakt opwaardering van de christendemocratie onmogelijk.

We vermoeden dat hier een misverstand in het spel is. Is het verschil tussen de burgerlijke en de geestelijke orde hier wel in rekening gebracht? De auteur zegt namelijk dat een christelijke

staat alleen in het rijk van God kan bestaan en niet van deze wereld is. Dit laatste wijst nu juist op de hier niet bedoelde geestelijke orde (Joh. 18:36). Hier gaat het echter om de burgerlijke regering, en ook deze heeft haar macht van God. Als de koers van de burgerlijke regering materialistisch is, agnostisch of nationalistisch, kan die in de politieke strijd zeker worden vervangen door een christelijke koers, die op passende manier is gericht op de ontwikkeling van land en volk tot eer van de Koning der koningen, tot eer dus van God, volgens de Bijbel. Als het beginsel van deze koers in de Grondwet opgenomen zou kunnen worden (uiteraard alleen met burgerlijke, dus marginale toetsing van het beleid), kan van een christelijke democratische staat worden gesproken. Daarnaast te streven is een zaak die vandaag geen uitzicht op snelle resultaten biedt, maar die toch niet van een andere wereld is.

Woldring besteedt in zijn studie terecht veel aandacht aan christelijk-politieke denkwijzen uit het verleden. Maar hij toont hiervan vooral de projecties in het platte vlak. Daardoor kan hij de mening versterken dat ook de christen-democratie haar politiek kan profileren in het platte vlak. Deze mening berust op misverstand. De historische bronnen worden realistischer als de verticale dimensies duidelijker uit de verf komen. Dit kan een opwaardering van de moderne christen-democratie steunen. Bij onderzoek van het verleden behoort ook onderzoek van het heden. We denken dat de christen-democratie goed zou doen als vanuit haar kringen wat meer aandacht wordt besteed aan de andere (christelijke) partijen in ons land. Gekeken kan worden naar de goede zijden en naar de tekortkomingen van het beleid dat wordt voorge-

staan door andere partijen met overeenkomstig bronnenmateriaal. Ook die andere partijen kunnen daarvan leren. Omgekeerd hebben wij met allen die de christelijke politiek zijn toegedaan willen zoeken hoe het CDA beter aan zijn bronnen kan beantwoorden en beter kan bijdragen aan de kwaliteit van het leven in Nederland.

Dr. A.J. Verburgh was van 1967 tot 1971 lid van de staatscommissie Cals-Donner en van 1971 tot 1981 lid van de Tweede Kamer voor het GPV.

Noten

1. H.E.S. Woldring, 'GPV en RPF over de publieke moraal', over 'Gelukkig is het land' van R. Kuiper en A.J. Verburgh, verschenen bij Buijten en Schipperheijn en De Vuurbaak. De column is te vinden in *Christen Democratische Verkenningen* 2/79, 50.
2. A. Klink 'Eigen dimensie normativiteit in politieke filosofie', Boekbespreking van H.E.S. Woldring 'De christen-democratie. Een kritisch onderzoek naar haar politieke filosofie'. In: *Christen Democratische Verkenningen* 2/79, 53-65.
3. *Het Calvinisme*, met een voorwoord van H. Dooyeweerd (Ten Have 1945) 22.

Forum

In deze rubriek passen kortere bijdragen waarin kort en krachtig argumenten gegeven worden voor een bepaalde opvatting. Bijdragen zijn welkom die in niet meer dan 2000 woorden een prikkelende kwestie neerzetten. De opinie moet passen in de opzet van CDV: het dient te gaan over de strategische vragen achter de politieke actualiteit. Bijdragen die discussie uitlokken verdienen de voorkeur.